

Nyelv- és Irodalomtörténeti Közlemények I—III. (1957—9)

(Cluj — Kolozsvár)

Szeretettel és örömmel üdvözljük a Nyelv- és Irodalomtörténeti Közleményeknek immár III. évfolyamát. A romániai magyar művelődésnek feltétlenül szüksége van erre a folyóíratra, amely egyszersmind jelentős lépés a román—magyar kulturális együttműködés területén is. A magyar nyelvtudományi folyóiratok eddig is szívesen közölték a romániai román (E. Petrovici, I. Jordan) és magyar tudósok (Szabó T. Attila, Márton Gyula, Gálffy Mózes), valamint fiatalabb kutatók cikkeit, de a magas színvonalú erdélyi magyar nyelvtudományi munkálatok kétségtelenül önálló romániai nyelvtudományi, illetve nyelv- és irodalomtudományi fórumot kívánnak meg. A kolozsvári egyetem magyar tanszékei olyan jelentős kutatógárdát neveltek ki, amely a kellő színvonalon fönn tud tartani egy tudományos folyóiratot. A mi évkönyvünk, a Magyar Nyelvjárások már évek óta szoros kapcsolatban áll a romániai nyelvtudománnyal, és figyelemmel kíséri az ott folyó dialektológiai munkálatokat. Munkatársaink közé számíthatjuk Petrovici Emilt, Szabó T. Attilát, Márton Gyulát, Szabó Zoltánt, Gálffy Mózeset és Muradin Lászlót, nemrég ismertettük a román nyelvatlasz újabban megjelent köteteit. A most ismertető folyóirat annyiból is közel áll hozzánk, hogy központi kérdése a nyelvjáráskutatás, akárcsak a mi évkönyvünké. A Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények a tudomány nemzetköziségét abban is dokumentálja, hogy a romániai magyar nyelvészek mellett helyet kapnak benne a román és szász, valamint a magyarországi tudósok is. A II. és III. kötetben már megtalálhatjuk Bárczi Géza, Benkő Loránd, Gáldi László és Tamás Lajos egy-egy tanulmányát is.

A folyóirat első kötetéről, illetőleg annak nyelvészeti részéről már részletes és beható ismertetés jelent meg BENKŐ LORÁND tollából (MNy.LIV, 490—503). Arra én sem érzem illetékesnek magamat, hogy az irodalmi cikkekről írjak, így hát én is csak a nyelvészetiekre korlátozom mondanivalómat. A főbb problémaköröket már az I. kötet beköszöntője vázolja: a nyelvtudomány minden ága (első helyen a nyelvjáráskutatás), irodalomtudományban főleg a kevéssé ismert haladó erdélyi irodalmi örökség bemutatása, a romániai és külföldi irodalomtörténetírás és nyelvtudomány legjelentősebb eredményeinek ismertetése. Ezenkívül „Különös feladatunknak tekintjük a román és magyar nyelvi, valamint irodalmi kölcsönhatás kutatását és e kutatások eredményeinek közlését; a múltbeli közös haladó tudományos törekvések feltárását, nem különben az ezutáni ilyen irányú munkálatok ösztönzését és támogatását” (NyIKözl. I, 7—8).

A most említett cél megvalósítását számos közlemény segíti elő. Az első kötetben EMIL PETROVICI rövid, de nagyon tanulságos cikke a román *Lîngina* helynévről mutatja ki, hogy a magyar *Lengyen* névből származik. KELEMEN

BÉLA az új román—magyar nagyszótár szerkesztésének legfontosabb elvi és gyakorlati szempontjairól számol be. NAGY JENŐ a moldvai csángó öltözet szókincsének román jövevényszavaival foglalkozik. A „Szemle” rovat számos román munkát ismertet. — A második kötetben TAMÁS LAJOS a bánági román *hámúş, amúş* szót származtatja a m. *hamus* (gödör) tímárszaknyelvi kifejezésből. A román szó származékai szélesebb területen ismertek. GÁLDI LÁSZLÓ „A román nyelv a Magyar Tudós Társaság szófejtő munkálataiban” c. tanulmányában a múlt század közepén működő Ensel és Perger úttörő munkásságáról számol be. — A III. kötetben ENGEL KÁROLY elemzi részletesen Csokonai „Békaegérharc”-ának majdnem egykorú román fordítását, annak különböző kéziratát. Noha a cikk elsősorban irodalomtörténeti jellegű, a nyelvészek érdeklődésére is méltán tarthat számot.

A magyar nyelvészeti cikkek jelentős része nyelvjáráskutatással foglalkozik. Helyesen állította a folyóirat éppen a nyelvjárások tanulmányozását központi helyre. Ezen a területen sok és sürgős tennivaló van, és a dialektológiában már eddig is igen jelentős eredményeket értek el a romániai magyar tudósok. Nyugodtan merem állítani, hogy nyelvjáráskutatásban, különösen ami ennek legkorszerűbb ágát, a nyelvföldrajzot illeti, romániai kartársaink nemcsak hogy elértek, hanem meg is őlöztek minket. Nálunk a nagy nyelv-atlasz gyűjtési munkálatai előrehaladott állapotban vannak ugyan, VÉGH JÓZSEF őrségi és hetési tájatlása is megjelent, de az újabb tájatlások közül csak a szamosháti van tudomásom szerint készülőben. Romániában viszont a beszámolók és mutatóványok alapján örömmel értesültünk róla, hogy a moldvai csángók nyelv-atlaszának munkálatai befejeződtek, és az atlasz szinte kiadásra kész állapotban van, a gyergyói és csíki tájatlász munkálatai is befejezésükhöz közelednek, előrehaladt MURADIN LÁSZLÓ aranyosszéki tájnyelvi atlasza. Ezenkívül SZABÓ T. ATTILA mindjárt az első kötetben beszámol valamennyi romániai magyar nyelvjárás nyelv-atlaszmunkálatainak megindulásáról. A tervek szerint ezek a nyelvi térképek a magyar nyelv-atlaszénál nagyobb kérdőív fölhasználásával és sűrűbb kutatóponthálózattal készülnek majd. Őszinte örömmel üdvözljük ezt a nagyszabású vállalkozást, és a munka elvégzőinek kitartást, jó egészséget, sok sikert kívánunk. A nyelvjáráskutatás tárgyköréhez a következő cikkek, tanulmányok, adatközlések tartoznak: SZABÓ T. ATTILA: A Román Népköztársaság magyar nyelvjárásai nyelvtérképének előkészítése; VÁMSZER MÁRTA: Csík és Gyergyó nyelvjárása; GÁLFFY MÓZES—MÁRTON GYULA: Mutatóvány „Csík és Gyergyó tájnyelvi atlaszá”-ból. Ez a nagyszabású vállalkozás lényegesen nagyobb területet ölel fel, mint akármelyik magyar elkészült vagy készülő tájatlász. A 724 szavas kérdőívet 67 kutatóponton kérdezték ki a gyűjtők. A kötet végén közölt 25 térképlap már maga egy kis tájatlász, egyes kérdésekben máris útbaigazít. Érdekes sajátossága ennek a tájatlásznak, hogy a gyűjtők közül az egyik mindig férfi, a másik pedig női adatközlőt kérdezett, és így minden kutatópontról mindkét nemtől megvan az egész kérdőív anyaga. Összesen 158 adatközlőt vontak be a munkába. A kérdéseknek mintegy fele hangtani természetű, a többi alaktani, vagy a szókincs eltéréseit vizsgálja. További nyelvjárás tanulmányok: MURADIN LÁSZLÓ: Az ikes ragozás állapota és használatának nemzedékek szerinti megoszlása Háromszékben; TEISZLER PÁL: A mezőfényi tájnyelv hosszú más-salhangzóinak megrövidüléséről; VIGH KÁROLY: Bihari, érmelléki, szatmári és szilágysági növénynevek (I); GÁLFFY MÓZES: Szempontok a nyelvjárások hangtani vizsgálatához; MURADIN LÁSZLÓ: Mutatóvány az „Aranyosszéki tájnyelvi

atlasz"-ból. Ez az atlasz Torda környékének nyelvjárását mutatja be. E területről eddig nagyon keveset tudtunk, és így minden szempontból nagyon értékes tanulsággal jár ez a kis mutató is a 12 térképlappal. A 32 községben ugyanazt a kérdőívet használta a gyűjtő, mint GÁLFFY és MÁRTON csíki és gyergyói atlaszukban, csak még az erre a tájra fontos és jellemző adatokkal kiegészítette, s így a kérdések száma 800 fölé emelkedett. További idevágó cikkek: GÁLFFY MÓZES: Megjegyzések az egyezményes hangjelölés kérdéséhez; MURADIN LÁSZLÓ: A Csúry-féle szamosháti é-ről; TEISZLER PÁL: A mezőfényi tájnyelv kettőshangzói; VÖÖ ISTVÁN: Bánsági tájszavak (II); BALOGH ÖDÖN: Gyimesi csángó tájszók (III). Nagyon értékes nyelvjárástörténeti és filológiai munka SZABÓ T. ATTILA értekezése a XVI. századi Temesvári János deákokról. Tanulságos figyelemmel kísérni, amint komplex módszerrel, több tudományág bevonásával old meg egy nyelv- és irodalomtörténetileg egyaránt érdekes kérdést.

Amint a felsorolásból láthatjuk, a nyelvjáráskutatás szinte minden ága, színe képviselve van a három kötetben. Találunk hangtani tanulmányokat, egy alaktani-mondattani fejtegetést, szókincs-feldolgozást és adatközlést, beszámolókat tájnyelvi atlaszokról. Egy régebbi, nagyon értékes debreceni és kolozsvári műfaj, a szakszókincs-monográfia is szóhoz jut az ismertetett kötetekben. A „Wörter und Sachen”, a néprajz és nyelvtudomány összekapcsolása mindkét szaktudomány részére értékes adalékokat nyújt egy ilyen szintézisben. CSÁK LÁSZLÓ a paprika (II) és a dinnyetermelés (III) munkamenetét és műszókincsét jegyezte föl Bélfenyéren, egy Fekete-Körös völgyi községben, amely szűk határa miatt belterjes kertgazdasággal foglalkozik.

Itt egy helyen vitába is szállok, nem a cikkek egyikével-másikával, hanem inkább BENKŐ LORÁND egyébként nagyon szép, alapos és meglehangú ismertetésével. Elismerő és bíráló megjegyzéseinek és a gyakorlott szerkesztő jó tanácsainak túlnyomó részével egyetérték, azt azonban nem látom egészen világosan, miért hiányolja annyira TEISZLER PÁL rövidke közleményében a történetiséget (MNY. LIV, 497). Egy alig száz éve elmagyarosodott faluban nem lehet ó- és középnyelvi alakokból kiindulni, de még csak a múlt század közepének magyar nyelvállapotából sem. Itt legfeljebb a köznyelv mellett meg lehetett volna vizsgálni Nagykaroly nyelvi sajátosságait a XIX. sz. végén. Város lévén, nagyon könnyen lehetséges, hogy a köznyelv hatása igen erős volt.

A nyelvjárásoknak valóban nincsenek pontos vonallal megjelölhető határai, de hogy egyes (hangsúlyozom, nem valamennyi!) nyelvjárási jelenségeknek ne lennének többé-kevésbé határozott izoglosszái (uo.), az lehet egyéni vélemény, de semmi esetre sem a mai tudományos álláspont. Az kétségtelen, hogy a köznyelv állandó és egyre erősödő hatása, a belső migráció egyre jobban keveri a lakosságot, egyre inkább elmosza ezeket a határokat, de hogy még egy fél évszázaddal ezelőtt voltak, és hogy legalább nyomokban ma is vannak, ahhoz elég egy rápillantás VÉGH JÓZSEF őrségi és hetési tájatlazának néhány lapjára. Meghaladott lehet-e az az álláspont, amely a 14 (szegény), 16 (átmennének), 17 (tegyétek), 18 (ettél), 20 (hordó), 21 (szőlő), 23 (sarló), 24 (tarló), 25 (pokróc), 26 (elvallalta), 37 (szántó-), 38 (halánték) 145 (eszél), 146 (felvenné), 160 (megenné, l. még 161—4, 168, 145), térképlapok alapján megállapítja, hogy a l t a l á b a n a XX. sz. közepén a hangsúlytalan helyzetben levő köznyelvi középső nyelvallású hosszú magánhangzóknak megfelelő *i, u, ü / ie, uo, üö*-féle diftongusok határa a 4, 8, 15, 16, 22 és az 5, 9, 10, 21, 22a kutatópontok között húzódik? Vagy ha a 38-as kutatóponttól északra *szüön*

(79), *nyüön* (82), *mëkkin* (84), tőle délre pedig *szüöj*, *nyüöj*, *mëkkih*-féle alakok járatosak, nem nevezhető-e ez a vonal nyelvjárási izoglosszának még akkor is, ha a 38-as kutatópont vegyes hangállapotot mutat? Ő-zés tekintetében nem különül el világosan a 42, 43, 44-es kutatópont a többitől? Sőt még az is meg-
esik, hogy ilyen viszonylag jól kirajzolódó izoglosszák közül több is pontosan egybeesik (pl. az *i*, *u*, *ö* / *ie*, *uo*, *üö* izoglosszával a *Sándorokho*, *Galambosokho* / *Sándoriëkho*, *Galambosiëkho* határa és a 186, 193, 200-as szóföldrajzi térkép-
lap).

Szerintem tehát egyes nyelvjárási jelenségeknek voltak, és ma is vannak elég élesen kirajzolódó határai, másoknak nincsenek. Az is meg-
esik, hogy több ilyen izoglossza legalább egy darabig egymáson fut.

Az valóban kár, hogy NAGY JENŐ nem jelöli meg adatairól pontosan, melyik csángó telepről jegyezte föl a ruházkodásra vonatkozó román eredetű tájszavakat, én azonban nem merném azt a következtetést levonni ebből, hogy a „csángó nyelvjárást” nyelvjárási egységnek fogja föl (uo.).

A magyar—román nyelvi és irodalmi kapcsolatok, valamint a dialektológia korántsem meríti ki a folyóirat „profilját”. Találunk benne egy rövidke, de igen ügyes etimológiai cikket SZABÓ ZOLTÁN tollából, amelyben megállapítja a *szemetel* (az eső) igéről, hogy semmi köze sincs a *szemét* főnévhez, hanem a *szem* főnév származéka, ugyanúgy, mint a hasonló értelmű *szemerkél*, *szemez*, *szemel*, *szemereg* stb. Képzésmódja hasonló a *nehzeltel* köznyelvi, *fartol*, *rovdtol* tájnyelvi szavakéhoz (II). Nagyrészt a stilsztika és az írói nyelvhasználat tárgykörébe vág KÁNTOR LAJOS cikke a „Nyelvi tudatosság és realizmus” címmel, mely Móricz Zsigmond egyik regénye alapján vizsgálja, hogy használja föl az író a nyelvjárást alakjainak jellemzésére (III). Ugyancsak a III. kötetben találjuk SZABÓ ZOLTÁN kisebb dolgozatát a magyar leíró és történeti nyelvten egy érdekes, eddigi kevéssé vizsgált kérdéséről, a magyar igei aspektusról.

Igen érdekes nyelvtörténeti és nyelvjárástörténeti szempontból KISS ANDRÁS levéltári közleménye a beszercei levéltár anyagából. A névtant a Cs. Bogáts Dénes hagyatékából megjelent háromszéki történeti helynévanyag képviselei.

Egyetértek BENKŐ LORÁND azon kívánságával (i. h. 499—500), amely helyesnek találná, ha a folyóirat a névtannak is szentelne néhány tanulmányt. Hasonlóképpen egyedül a romániai magyar nyelvészek végezhetnek el levéltári kutatások alapján bizonyos nyelvjárástörténeti vizsgálatokat. Reméljük, hogy a folyóirat rendszeressé váló megjelenése a jövőben erre is módot ad majd.

Egy folyóiratnak elsőrendű kötelessége a szakkörébe vágó művek ismertetése. A legteljesebb helyeslésünkkel találkozunk az ismertetett folyóiratnak az a törekvése, hogy a magyar—román nyelvi és irodalmi kapcsolatokról szóló munkákat, a fontosabb magyar nyelvjárási és nyelvtörténeti műveket, folyóiratokat ismerteti, sőt bátor hangon bírálja is. Több szempontból elengedhetetlen a szemleovat egy folyóiratban. Fontos a folyóirat olvasói számára, hogy tájékozódjanak a legújabb hazai és külföldi szakmunkákról, hasznos az ismertetett műveknek, hogy belekerülnek a tudományos vérkeringésbe, és nagy segítség a bírálónak, aki szakemberként a saját gondolatait is kifejtheti egy tudományos dolgozattal kapcsolatban. A folyóirat biztosítja egy tudomány elevenségét, ez jelenti a vérkeringést, a lélegzést, a kapcsolatot a hazai és külföldi nyelvtudománnyal. A folyóirat munkatársai rendszeresen ismer-

tetik a román nyelvészeti folyóiratokat, a román nyelvatlasz új sorozatát, annak magyar vonatkozásait, a román irodalmi nyelv szótárát, a román—magyar szótárt. Két ízben találjuk meg szovjet folyóirat ismertetését. A Magyarországon megjelent művek közül Deme egyik könyvét, a stilisztikai vitát és folyóiratokat mutat be. A II. kötetben SZABÓ T. ATTILA fűz érdekes és éles szemre valló megjegyzéseket Imre Samu „Szabács viadala” c. könyvéhez.

Az ismertetések általában színesek, érdekesek, bíráló megjegyzéseket és kiegészítéseket is tartalmaznak. A „Szemle” rovat tartalmazza az évfordulók alkalmából közölt méltatásokat is. Szép megemlékezéseket olvashatunk Kelemen Lajos 80. (I), Iorgu Iordan 70. (II) és Emil Petrovici 60. (III) születési évfordulójáról.

A „Hírek” rovat tudománytörténeti jelentőségű, és tájékoztatja az olvasót a legjelentősebb külföldi és belföldi tudományos eseményekről.

Beszámolónkban igyekeztünk vázolni a nemrégiben megindult folyóirat színeit. Ismertetésünk fő célja az, hogy bemutassuk szakembereinknek ezt az értékes folyóiratot. További működéséhez sok sikert és gazdag tudományos eredményeket kívánunk.

KÁLMÁN BÉLA